

"IMMIGRANT WOMAN", "SWEDISHNESS" AND "GENDER EQUALITY"

About categorical complexity and (in)visibility in education, politics and work

MARIE CARLSON

Keywords

categorical complexity, immigrant women, "Swedishness", gender equality, Swedish language courses for immigrants (SFI), work and politics, discourse analysis

Summary

This article examines categorical complexity in terms of "immigrant woman", "Swedishness" and "gender equality" in relation to education, politics and work. The specific Swedish approach to gender equality has become an important marker, a national self-image and a certain "success story", where binary classifications function as demarcations between "Swedes" and "the Other". This article discusses distinctions, positionings and categorisations, which are repeatedly expressed in relation to education and work, not least in terms of the language course "Swedish for immigrants" (SFI) and its social orientation. The empirical data consists of policy and steering documents, textbooks, interviews and debates in various contexts such as in media and in Parliament. The main theoretical framework is critical discourse analysis. A deconstruction of ideas and identifying discourses related to the category "immigrant woman" is conducted together with a focus on the concept of "immigrant" – a category that tends to be unisexual.

The analysis shows how gendered, culturalized and ethnified discourses are discerned throughout the history of SFI, from the 1960s to the present, and how the constructions of the immigrant and the Swede are played out together with fostering attitudes. In particular, an ethnocentric and ideological gender equality discourse is linked to Swedish norms. Perceptions of the traditional and culturally bound immigrant woman are strongly emphasised in dominant discourses and an object that always is about to be changed, which the course participants sometimes show resistance to. The immigrant woman is also invisible in relation to work; she does not fit the constructed "immigrant worker", which consists of men, even though the majority of immigrant women are also working.

I denna text gör Marie Carlson en diskursanalytisk läsning av utbildningsformen Svenska för invandrare från 1960-talet till idag. Hon visar att föreställningar om svenskhet och diskurser om jämställdhet aktualiseras i relation till dem satsningen vänder sig till. Kategorin ”invandrarkvinna” präglas av stereotypa och homogenerande föreställningar och behöver problematiseras i forskning, politik, kulturliv och i offentlig debatt.

”INVANDRARKVINNA”, ”SVENSK” OCH ”JÄMSTÄLLD”

Om kategoriell komplexitet och (o)synliggörande i utbildning, politik och arbete

MARIE CARLSON

En rad forskare har genom åren undersökt hur uppfattningar om jämställdhet och feministiskt medvetande konstrueras som en väsentlig del av den svenska nationella identiteten – och till och med av en nordisk identitet (de los Reyes 1998; Towns 2002; Keskinen med flera 2009). En ofta återkommande diskurs om svenskhet och kön berättar hur Sverige blev ett jämställt land genom kvinno- och jämställdhetskamp och flera statligt initierade åtgärder och projekt. Begreppet statsfeminism har här tidigt identifierats som utmärkande för den svenska välfärdsstaten (Hernes 1987; Melby, Ravn och Carlsson Wetterberg 2008; se även Forbes, Öhrn och Weiner 2011). Denna diskurs möter också invandrare i Sverige, där en jämställdhetsdiskurs följer svenska normer; en till stora delar etnocentrisk och även ideologiskt präglad diskurs. Många män och kvinnor som migrerat/migrerar till Sverige – särskilt från icke-nordiska länder – positioneras nästan per automatik som mer traditionsbundna och mindre jämställda än män och kvinnor födda i Sverige (de los Reyes, Molina och Mulinari 2005; Carlson 2011; Knocke 2011; Rosén 2013; Yazdanpanah 2013; Martinsson, Griffin och Girtli Nygren

2016). Kategorin invandrare konstrueras på så sätt som ett kollektiv som står i motsats till föreställningen om en modern och jämställd nationell svensk gemenskap (de los Reyes 1998; Carlson 2002, 2006; Magnusson, Rönnblom och Sirius 2008; Knocke 2011; Rosén 2013; Vesterberg 2015). Många forskare har beskrivit detta synsätt som starkt essentialistiskt och präglat av universaliserande anspråk (Teschhoney 1998; de los Reyes, Molina och Mulinari 2005). En dikotomi konstrueras och reproduceras och fungerar som ett slags gränsdragning mellan ”svenskar” och ”andra” i landet. Dessa gränsdragningar, positioneringar och kategoriseringar – såväl mentala som mer konkreta/materiella – har uttryckts över tid i relation till utbildning och arbete och då inte minst vad gäller språkkursen Svenska för invandrare (SFI). Denna språkkurs, som sedan juli 2012 formellt bytt benämning till ”Utbildning i svenska för invandrare” men som i dagligt tal fortfarande benämns SFI, kommer särskilt uppmärksammas i denna artikel – både i ett tillbakablickande och i relation till samtida diskussion om utbildning, integration och arbete. Att diskutera sociala kategorier handlar om vad som ofta kallas benämningens problematik, vilket innebär att det är någon eller något som benämns från en viss position (Bourdieu 1991; Carlson 2002; Carbin 2010; Rosén 2013; Strömblad och Myrberg 2015). Det kan vara fråga om självvalda benämningar eller tillskrivningar och är också en fråga om tolkningsföreträde och makt över framställning – om vem som kommer till tals och vem som blir

lyssnad på (Bourdieu 1991; Carlson 2002). Kategoriseringstänkande kan överlag ses som en viktig del i maktutövande. Genom binära och fixerade kategoriseringar som till exempel kvinna/man, invandrare/svensk, infödd/annan etnisk bakgrund osynliggörs eller förnekas mer komplexa, rörliga och sammansatta identiteter och erfarenheter och även koppling till mer allmänna strukturer i samhället (Yuval-Davis 1997, de los Reyes, Molina och Mulinari 2005; SOU 2005:41; Vertovec 2007; Schrover och Moloney 2013). I synnerhet ”invandrarkvinnan” har sedan länge befunnit sig i ”diskursernas korseld” – inte minst i relation till utbildning och arbetsmarknad (Knocke 1991, 2011; Carlson 2002, 2011; Rosén 2013).

Syftet med artikeln är att kritiskt granska konstruktionen av kategorierna ”invandrarkvinnan” och ”invandrare” i SFI-utbildningen. Delvis har en nyläsning av tidigare insamlade data gjorts för att synliggöra dominerande diskurser, men också annan forskning används. Tidsperioden som undersöks är 1960-2017. Denna läsning innebär att även arbetsmarknadspolitik och integrationsfrågor uppmärksammas, eftersom utbildningen sedan sin tillkomst på 1960-talet har tilldelats en mångfasetterad och omdiskuterad funktion i det svenska samhället. Centrala frågor i läsningen har varit: Vilka är de tilltänkta objekten/subjekten? Hur kategoriseras de? Hur bemöts de i text och tal? Vad antas de tilltänkta subjekten lära sig? Vilken syn på lärande framträder?

Artikeln är fortsatt strukturerad på följande sätt: först ges en kortare teori-

metod- och materialgenomgång, därefter presenteras SFI-utbildningen kortfattat i en historisk och samhällsrelig kontext. Efter detta följer tre avsnitt, där det första fokuserar på en kategoriell komplexitet, där olika analytiska kategorier dekonstrueras med hjälp av SFI-deltagares berättelser och deras förståelse av social och kulturell kontext. Det andra avsnittet har fokus på styrdokument, läromedel och undervisningsmaterial och berör bland annat status, ekonomi och lönearbete kopplat till diskurser om utbildning och arbete. Detta avsnitt inbegriper den institutionella nivån, välfärdsstaten och definitionernas makt. Det tredje avsnittet handlar om syn på lärande och ”motivation” – det handlar också om tilltal till vuxenstuderande och koppling till den så kallade arbetslinjen. Den avslutande diskussionen aktualiserar en kritisk reflektion kring kategoriernas dilemma och kunskapsproduktion, där ett ständigt förändringsobjekt framträder.

Teoriram, metod och material

Den teoretiska ramen är hämtad från kritisk diskursanalys, en socialkonstruktivistisk ansats, som ger verktyg specifikt ägnade åt att studera hur olika kategorier och subjektpositioner konstrueras både i text och i praktik (Fairclough 1992). Föreställningar om dessa kategorier och subjektpositioner är inbäddade i dominerande tal, olika slags rådande diskurser som styr till exempel beslutsfattande under olika tidsepoker. Länkade till olika diskurser kan man därtill, som jag gjort, metodiskt söka efter organiserande återkommande begrepp som håller sam-

man talet. Exempel på sådana begrepp är ”eget ansvar”, ”autonomi” och ”nivå” under 1990-talets dominerande diskurs om ”lär att lära” och ”Kunskapslyftet”. Carol Bacchis (2008) socialkonstruktivistiska ramverk är också användbart för granskning av politiska dokument. Hon menar att politik i lika stor utsträckning konstruerar sociala problem som den synliggör eller löser dem.

Inom ramen för en diskursanalytisk och tillika socialkonstruktivistisk ansats går det även att identifiera berättelser i olika sammanhang (Andrews 2007). Det ryms alltså en narrativ inriktning inom en diskursanalytisk och socialkonstruktivistisk ram, vilken är användbar då man lyssnar till/analyserar tal och text om SFI-utbildningen också relaterat till arbete och vardagsliv. I tidigare arbeten om till exempel läromedel inom SFI i relation till politik och tidsanda har jag använt en historisk och social kontext för att visa på alternativa narrativer och motdiskurser (Carlson 2013), vilket även görs i denna text med fokus på ”invandrarkvinnan”. Den narrativa ansatsen är också användbar för att studera till exempel nationalism och självbild i skärningspunkten mellan kön och etnicitet (Yuval-Davis 1997; Carlson och Kanci 2017). Berättelser är relationella och kontextbundna och kan ses som ett sätt att ordna världen såväl kollektivt som individuellt, vilket också framgår i denna artikel.

Empiriska material som ligger till grund för artikeln är hämtade från olika tidsepoker, där nedslag görs på 1960-, 70-, 80- och 90-talen och i samtid. En synteti-

serande läsning görs över tid utifrån mina frågor. Sammantaget används mina egna intervjuer från tidigare undersökningar, material inom SFI-utbildningen (till exempel textböcker, broschyrer, stencilers och film), olika slags styrdokument och politiska rapporter/texter och annat material som debattartiklar och utsagor i media. Vad gäller SFI har denna utbildning återkommande diskuterats, granskats och utretts (till exempel Carlson 2002, 2013; Dahlström 2004; Lindberg och Sandwall 2012; Rosén 2013; Sandwall 2013). Det finns också ett omfattande material i form av styrdokument och politiska rapporter/texter och utredningar (till exempel Skolöverstyrelsen 1979; SOU 1981:86; Skolverket 1997; Statskontoret 2009; SOU 2010:16; SOU 2012:69). För denna studie har en läsning gjorts av dessa dokument för ett samlat grepp om kategorin ”invandrarkvinnan” över tid i en kritisk granskning.

I denna artikel används bland annat data från en studie om SFI-utbildningen 2002 (Carlson 2002), vilken är den första större undersökningen i en samhälllig kontext, där SFI uppmärksammades utifrån utbildningspolitik, integrationspolitik och arbetsmarknad på både institutions- och individnivå. Studien från 2002 bygger på dokument- och textanalys och intervjuer med kvinnliga kursdeltagare från Turkiet, olika aktörer inom SFI-utbildningen och arbetsförmedlare. I föreliggande artikel har en del av materialet från 2002 använts för att nu särskilt fokusera och diskutera kategoriell komplexitet, vilket inte var fallet tidigare. För denna artikel har även en kvalitativ analys av resultat från andra stu-

dier genomförts, för att knyta mina resonemang till övergripande poänger också från annan forskning. Ett systematiskt urval har genomförts utifrån mina frågeställningar.

SFI: en omdiskuterad funktion i det svenska samhället

SFI har sedan tillkomsten 1965 tilldelats en mångfasetterad funktion i det svenska samhället. I en kritisk läsning av olika slags data kring utbildningen är det angeläget att se hur den samspelar med samhället i övrigt. Utöver att betraktas som en väsentlig del av arbetsmarknadspolitiken, förväntas språkundervisningen också bidra till att förverkliga de nationella målen för utbildning och integration (Prop. 2000/01: 72; Lindberg och Sandwall 2007). Utbildning tilldelas en ofta oproblematiserad betydelse i svensk kontext som bland annat företagsekonomen Alvesson påpekat (till exempel Alvesson 1999). Tydligt är att de förväntningar som ställs och de funktioner som tillskrivs SFI har en påtaglig koppling till en bredare samhälllig kontext med skiftande ekonomiska konjunkturer och förändringar i migrationspolitik samt utbildnings- och arbetsmarknadsfrågor (Carlson 2002; Dahlström 2004; Hyltenstam och Milani 2012). Språkutbildningen startade 1965 och utvecklades från början utanför det offentliga skolväsendet. Anordnare var bland annat studieförbund med facklig anknytning liksom AMU-center (AMU=Arbetsmarknadsutbildning) och folkhögskolor (Carlson 2002, 2013; Sarstrand Marekovic 2011). Eftersom undervisningsformen under de första 20

åren saknade läroplan, kursplaner och fastställda behörighetskrav för lärare kom verksamheten att beskrivas som en ”i hög grad heterogen och vildvuxen verksamhet” (Skolverket 1997). Såväl 1986 som 1991 reformerades utbildningen och många kommuner valde vid 1986 års reform att ta över undervisningen och driva den i egen regi. I samband med att läroplanen från 1991 upphörde att gälla 1994 och undervisningen sedan dess vilar på ”värdegrunden” i läroplanen för frivilliga skolformer (Lpf-94), fastställde regeringen också en ny kursplan och betyg med centralt bestämda prov som stöd. Från och med år 2007 gäller åter en ny kursplan för SFI, där samhällsorienteringen skiljs från SFI-utbildningen, som sägs ska vara ”en mer renodlad språkundervisning” (SKOLFS 2006:28). Det är dock fortfarande kommunerna som ansvarar för samhällsinformationens genomförande och det är inte ovanligt att detta uppdrag ges till en SFI-organisation.

Jämställdhet som normativ struktur inom SFI och utbildning

Jämställdhetsnormen kom tidigt att bli en integrerad del av SFI-undervisningen såväl i utredningar och styrdokument som i undervisningspraktik och läromedel (Carlson 2002, 2006, 2013; Rosén 2013). Utbildningsforskaren Elgqvist-Salzman (1992) hävdar att utbildning i Sverige historiskt ansetts vara en framträdande nyckelfaktor för att uppnå jämställdhet. Utbildning till och med omtalas som den huvudsakliga vägen till ett jämställt samhälle. Forbes, Öhrn och Weiner (2011) menar i en utbildningsstudie att jämställdheten för Sverige har fungerat som stöd för politiskt progressiva ambitioner i utlandet. Jämställdheten framstår som ett slags kulturell eller symbolisk markör som vittnar om hur långt det svenska samhället nått i sin utveckling och framförallt om dess reformvänlighet, tolerans och humanitet (jämför även Björk 2017).

De SFI-deltagare som medverkade i min studie under 90-talet och i början av 2000-talet (Carlson 2002) var fullt medvetna om att ”jämställdhet” var en viktig ”svensk” värdering. Detta var något de inhämtat från samhället i stort, i olika institutionella möten och i undervisningen. I styrdokumentet för SFI underströks återkommande att jämställdhet var något som deltagarna skulle undervisas i. I regeringens proposition 1983/84:199 *Om svenskundervisning för invandrare* skrivs följande:

Särskilt för invandrargrupper med en annan syn på könsroller än den som gäller i Sverige är det angeläget att klargöra hur det svenska samhället ser på jämställdhet och könsroller. (Prop. 1983/84:199: 15)

I en senare proposition, *Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet* (Prop. 1994/95:164), betonas att vuxenutbildning är av väsentlig betydelse

för många ”lågutbildade kvinnor” i Sverige, i synnerhet ”invandrarkvinnor”. Vuxenutbildningen ska inte bara ge möjlighet till studier och chansen att få arbete i framtiden utan ska även upplysa/informera de studerande om viktiga värderingar och normer i det svenska samhället:

Vissa invandrare kommer från länder med en väsentligt annorlunda syn på kvinnans ställning i familjen och i samhället. Skolväsendet har därför ett särskilt ansvar för att informera om rättigheter och skyldigheter, om den svenska synen på jämställdhet och om de lagar och förordningar som gäller i Sverige. (Prop. 1994/95:164: 20)

Dessa dominerande tal om kön och jämställdhet som kursdeltagarna i min studie mötte, tolkade de alltså och förhöll sig till på olika sätt. Man kan säga att de som övriga samhällsmedborgare läste av ”samhällets diskurser”, ett slags tolkningsrepertoarer (Talja 1999) och förhöll sig till dessa utifrån sina erfarenheter – både från tidigare och i den nya kontexten. Ibland gjorde deltagarna motstånd mot vissa tolkningar och tillskrivningar.

I studien om SFI från 2002 (Carlson 2002) lyfte flera av kvinnorna fram jämställdhetsmodellen när de till exempel diskuterade sin egen position som vuxenstuderande i förhållande till hur de trodde att svenskar utformade sina liv. Representationen av Sverige som världsledande på jämställdhet var påtaglig i kvinnornas uppfattning av Sverige och ”det svenska”. Kvinnorna i studien kom alla ursprungligen från Turkiet och hade en skolgång mellan fem till åtta år. De menade i allmänhet att de hade en tydlig bild av hur ”svenskarna” i stort lever och gav många exempel när de berättade om sina erfarenheter. De sade också att de visste vad ”svenskar” ansåg om dem som ”invandrarkvinnor”, och att de hade känslan av att inte vara helt accepterade. Både rätten att tala liksom rätten bli lyssnad på aktualiserades många gånger (jämför Bourdieu 1991; Norton 2000, 2001; Pavlenko och Blackledge 2004). Några av kvinnornas berättelser handlade påtagligt om känslomässiga aspekter som rörde uppfattningar de trodde att ”svenskarna” hade om dem. Bland annat gav de uttryck för mindervärdeskänslor som bottnade i tron att de ansågs som ”ointelligenta” och ”oinformerade”. På ett eller annat sätt tycktes kvinnorna ha berövats sina tidigare erfarenheter och kognitiva färdigheter, vilket en kvinna beskrev så här:

När vi har kommit hit blir vi nästan som barn här trots att – det gör ingenting att man har haft tidigare kunskaper, gått i skolan tidigare eller så – men när man kommer här och sätter sig och då är man precis som om man kan inte prata språket så att man har ingen mun eller inga öron – man kan inte lyssna,

så att man är en nolla. Man sjunker liksom ned till att bli en nolla. Man känner sig som man inte duger, som man inte finns. Man har kunskaper – men när jag inte kan säga i ord och ta fram mina kunskaper med språk då har jag ingen nytta av de kunskaperna. Då tror man eller man tror att i deras ögon är vi ja, okunniga utbildade och bakåtsträvande eller ja omoderna osv. (Carlson 2002: 233; se även Thomsson och Mohl 1998: 285)

Kvinnan här beskriver en känsla av att andra människor kanske inte uppfattar att hon besitter några kunskaper alls – ett bristperspektiv framträder. Ja, SFI-deltagaren blir till och med kanske, som hon säger, uppfattad som bakåtsträvande och omodern för att hon inte talar svenska. Man skulle kunna säga att kursdeltagaren själv bidrar till en analys av en subjektsposition som hon och hennes kurskamrater tilldelas inom/genom utbildningens diskurser (Bacchi 2008; se även Andrews 2007). Detta är en inte privilegierad position utan en slags underordning, som ändå kvinnan försöker problematisera (jämför Staunæs 2003). I språkpraktiken återfinns också ett slags utvecklingsperspektiv inflett i mötet med ”den andre”, som även det uttolkas av språkavvändaren själv. En problematik att ”tänka” i termer av utvecklingsperspektiv i utbildning av vuxna migranter har uppmärksammats av många forskare (Westin 1986; Tesfahuney 1998; Osman 1999, 2006; Kemuma 2000; Mohanty 2003; Elmeroth 2008; Rosén 2013), och är alltså något som utbildningsdeltagarna tvingas förhålla sig till.

När kursdeltagarna i studien från 2002 (Carlson 2002) talade om ”svenskar” avsåg de vanligen olika personer i institutionella sammanhang. SFI-undervisningen ägde då precis som nu rum i en miljö i samarbete med ett antal aktörer tydligt förankrade i ett välfärdstänkande ofta präglad av toppstyrning, ”goda idéer” till trots (Lindberg 1999). I slutet av 1990-talet och i början av 2000-talet rådde en stark utbildningsoptimism knutet till det nationella utbildningsprojektet ”Kunskapslyftet”. Även om det under senare år fortsatt talas om vikten av utbildning, har det efter hand skett en allt starkare förskjutning mot ”arbetslinjen” i dominerande diskurser (Carlson 2013). Tidigare liksom idag äger samarbete rum mellan SFI och olika myndigheter, exempelvis socialtjänst och Arbetsförmedling. Även om SFI-lärarna i studien från 2002 (Carlson 2002) kritiserade Arbetsförmedlingens tolkning av SFI-betygen och handläggarnas sätt att använda dem som sorteringsinstrument och sätta upp gränser som hindrade migranter från att bli ”aktiva arbetssökande”, delade de olika aktörerna från olika institutionella sammanhang mycket liknande uppfattningar om ”förbättringsmål” och ett uttalat ”bristperspektiv” som referensram i rådande tolkningsrepertoar. Dessa strukturerande principer gick igen i alla de berörda

samhällsinstitutionerna och fungerade som gränser/gränsdragningar i sociala praktiker. Eftersom kursdeltagarna tolka/de/s utifrån dessa diskurser inom byråkratisk organisation/institutionell kontext blev de – och blir fortfarande – ofta föremål för korrigerande insatser och en delvis uppfostrande attityd (Lindberg 1999; Carlson 2002; Osman 2006; Elmeroth 2008; Rosén 2013). Sammantaget stöter SFI-deltagare på en mängd vitt skilda uppfattningar om sig själva i olika kontexter. Man skulle åter kunna säga att de befinner sig i ”diskursernas korseld” och möter olika gränsdragningar och ”gränsvakter” (jämför Bacchi 2008). Dessa tillskrivningar vände/vänder sig kursdeltagarna konstant emot i sina subjektiva tolkningar, vilket också visats i flera tidigare studier (se till exempel Carlson 2002; Osman 2006; Rosén 2013). Flera förklarande och kritiska exempel förs fram av kursdeltagare i olika studier – ett slags motdiskurser som kan tolkas som ett reflexivt motstånd (Carlson 2002, 2006, 2013; Eriksson 2010; Rosén 2013). En av dessa berättelser gäller begreppet modernitet, det vill säga vem som anses vara modern.

De turkiska kvinnorna i studien från 2002 (Carlson 2002), alla muslimer, såg sig själva tydligt som *moderna*. Men de talade också om vikten av att bevara vissa turkiska traditioner i livet i det nya landet, vilket för dem inte framstod som något motsatsförhållande. Som ”invandrad kvinna” kan man uppenbarligen se sig som både modern och förespråkare av att bevara traditioner. I det svenska majoritetssamhället förekommer dock fortgående uttalanden i institutionella kontexter, i medier, i offentliga debatter och i den akademiska världen där vissa invandrargrupper och ”deras” ”förmoderna och traditionella” samhällen kontrasteras mot ”vårt” ”senmoderna” eller ”postmoderna” samhälle (jämför Martinsson, Griffin och Girtli Nygren 2016; se även Andrews 2007). Även lärarna talar om SFI-utbildningen som en ”modern” kunskapspraktik och framträder på så sätt som representanter för ”det moderna” i förhållande till ”de andra” (Carlson 2002; se även Rosén 2013).

Migrationsresor beskrivs ofta som en resa som bara går i en riktning: ”från mörkret mot ljuset” – ett synsätt som återkommande kritiserats inte minst av migrationsforskare som Kofman och Raghuram (2015), men också av genusforskare (Mohanty 1991, 2003; Parati 1997; Kandiyoti 2002). Detta mer eller mindre dikotoma, ensidiga synsätt med en rörelse åt endast ett håll och en viss förståelse av till exempel modernitetsbegreppet, kan ifrågasättas utifrån mina empiriska data vad gäller migranternas berättelser (Carlson 2002, 2006) – liksom också senare studier visat på (Rosén 2013; Sandwall 2013). De turkiska kvinnornas berättelser vittnade om ett motsägelsefullt och ambivalent förhållande till modernitet. Att migrationsresan inte sågs som någon ”homogen” moderniseringsprocess framgår av kvinnans uttalande nedan:

När jag kom till Sverige hade jag inte mycket kunskap om detta land. Jag visste bara lite. Och jag var ganska ung när de skickade mig hit (till Sverige) – de (hennes svärföräldrar och make troligen) tillät mig inte att gå i skola för att säga sanningen. Faktiskt, kan jag inte säga vem som inte tillät mig, men jag tycker att det skulle ha varit min makes plikt att informera mig. Han har vuxit upp i det här landet och han vet allting, vilka olika slags val, möjligheter som finns, vad du kan tjäna mest på – vad du har att vinna. Han skulle ha sagt till mig att ‘det är viktigt för dig att lära dig språket och att du kan gå till skolan’ och så vidare. Resten av familjen sade inget heller. I detta avseende var denna familj inte så modern – man kan säga att de hade en inställning att man (som hustru) skulle vara hemma och arbeta med hushållsarbete och få barn och ta hand om dem och så vidare. Å andra sidan, min egen familj, även om jag kommer från en by, var min familj mycket mer modern. De var mer utåtriktade, mer liberala i sitt sätt, så det fanns en skillnad mellan dessa två familjer. (Carlson 2006: 320 [min översättning])

Dikotomin mellan begreppspar ”det traditionella” och ”det moderna” löses alltså upp i den empiriska verkligheten, som ter sig betydligt mer komplex än att kunna delas upp i ”modern” här och ”traditionell” där. Statsvetaren Kandiyoti (2002) har länge hävdats att användande av modernitetsteori i försök att förstå mångfacetterade komplexa och ofta motsägelsefulla kulturella fenomen inte sällan resulterar i en begreppslig tvångströja av ”tradition” och ”modernitet”. I en svensk kontext förekommer dock en fortsatt sociokulturell praktik där framställningar, som i många fall bygger på (koloniala) binära motsättningar åter/skapas, reproduceras genom att invandrare – särskilt ”invandrarkvinnor” – framställs i kontrast till ”svenskarna”, vilket återkommande kritiserats (Osman 2006; Elmeroth 2008; Carlson 2011; Knocke 2011; Rosén 2013; Martinsson Griffin och Girtli Nygren 2016). Förståelsen av jämställdhetsnormen fortsätter att utgöra en dikotomisering, där den ”etniskt svenska kvinnan” framstår som själva sinnebilden för den moderna och frigjorda kvinnan medan ”invandrarkvinnan” i stället betecknas som underordnad, passiv, traditionsbunden, okunnig och så vidare (Carlson 2002; Knocke 2011; Rosén 2013; Yazdanpanah 2013). Inte minst i samtida allmänna debatt 2015 och 2016 har dessa dikotomier åter aktualiserats och reproduceras i diskurser och diskussioner om ”svenska värderingar” i förhållande till migration och integrationsfrågor (jämför Bacchi 2008). Presentationer görs till exempel med rubriker ”Integration of refugee women – What’s the problem?”, där olika grupperingar och kategoriseringar görs (muntlig kommunikation). Samtidigt sker även kritiska diskussioner där till exempel olika sätt att mäta problematiseras, som exempelvis kritiken mot så kallad

objektiv mätning i World Values Survey med etnocentriska slutsatser (Lundgren 2015), liksom gängse sätt att tala om ”den Andre” (SOU 2012:69; Bucken-Knapp med flera 2015).

Genom tal och förståelser över tid hamnar ”invandrade kvinnor” ändå återkommande i en skärningspunkt mellan kön och nation – en slags nationell självförståelse i den svenska kontexten som vilar på hierarkiskt ordnande dikotomier/gränsdragningar (Yuval-Davis 1997; Eduards 2007; Danielsson Malmros 2012; se även Carlson och Kanci 2017). Vissa hävdar också att bilden av ”invandrankvinnan” historiskt har använts som en motbild och en modell av ”den Andre” för konstruktionen av en ny svensk kvinnlig identitet (Knocke 1991, 2011; de los Reyes 1998; Eduards 2007).

Dominerande tal upprättar alltså hierarkiska gränslinjer mellan ”svenskar” och ”de andra” och legitimerar SFI-aktiviteter som bygger på uppdraget att utbilda de mindre ”kompetenta” kursdeltagarna. Kategorin invandrare – både män och kvinnor – konstrueras sålunda i den svenska kontexten diskursivt som ett kollektiv som står i motsats till föreställningen om en modern och jämställd nationell svensk gemenskap. Men ”invandrankvinnans” position är, som visats, än mer positionerad. Om kvinnorna är påtagligt synliga i utbildningsdiskurserna, är de desto osynligare i andra sammanhang. Ett sådant område är arbetsmarknaden, där invandrankvinnor sällan kommer till tals eller tilldelas aktörskap. Här sker

snarast ett osynliggörande. Detta har bland annat uppmärksammats i forskning om arbetsmarknadsfrågor (Knocke 1986, 2011; Leiniö 1988; Neergaard 2006; Yazdanpanah 2013). Som vi kommer att se ryms ”invandrankvinnan” vad gäller arbete inte i kategorin ”invandrararbetaren”, där är det som mannen tar plats. ”Invandrankvinnan” ryms inte heller i kategorin ”kvinna” i svensk kontext, där är det ”svenska” kvinnor som tar plats.

Samspel med SFI/utbildning och synen på ”invandrararbetare”

Som redan påpekats finns en konkret koppling mellan de funktioner SFI-utbildning förväntas fylla och förhållanden i samhället i stort; det är fråga om ekonomiska konjunkturer eller förändringar som rör migrationspolitik, utbildning och arbetsmarknad (Lindberg och Sandwall 2007). Styrdokument och läromedel samverkar med dessa förändringar och främjar olika värderingar, normer och tänkesätt som också har att göra med syn på arbete och ”ansvarstagande” (Carlson 2006, 2013; Rosén 2013; se även SOU 2010:16). Att efterfrågan på arbetskraft samspelar med konjunkturläget kan nog ses som självklart, men mindre självklart är kanske att syn på kompetens och kvalifikationer också samspelar och ”skapas i konjunkturer och varierande arbetskraftsbehov” (Knocke med flera 2003). Detta samspel har varit påtagligt också inom SFI-utbildningen (Carlson 2002, 2013; Rosén 2013, Sandwall 2013). Högre arbetslöshet resulterar i ett tal om högre krav på utbildning och språkkompetens. Under en period på 1990-

talet konstruerade Arbetsförmedlingen ett internt krav på ”intyg” på så kallad SFI-nivå för att en migrant skulle få bli inskriven som aktivt arbetssökande (Carlson 2002). Under denna tid förekom också som redan nämnts en dominerande diskurs om ”lär att lära” – ett nationellt ”Kunskapslyft” lanserades (Carlson 2002, 2013). Dock diskuterar eller analyserar sällan textböcker eller olika undervisningsmaterial inom SFI rådande strukturer, olika ekonomiska och politiska villkor i samhället. I denna bemärkelse saknar läromedlen i stor utsträckning en ”reell” kontext utanför utbildningssituationen. De värderingar och bilder som förmedlas till SFI-deltagarna genom undervisningsmaterial från olika perioder, framstår som tämligen kontextlösa utan kritisk reflektion ofta i en närmast fostrande anda om att bli ”goda arbetstagare”, ”kunder” och ”studenter” – och inte minst ”goda demokratiska medborgare” på ett ”svenskt” sätt (Runcis 2001; Carlson 2002, 2013; Westöö 2007; Rosén 2013). Ser man i stället på styrdokumentet *för* SFI visar analyser av dessa att den diskursiva framställningen av ”invandrare” och ”invandrarkvinnor”, inklusive SFI-deltagare, delvis är en annan med en starkare koppling till ekonomi, politik, arbetsmarknad och dominerande ideologi (Carlson 2013; se även Rosén och Bagga-Gupta 2013). När det gäller ”invandrarkvinnan” som kategori i dessa dokument framträder många föreställningar om ”nödvändiga åtgärder” som måste vidtas, även i relation till utbildning. Slående är att det helt saknas en bild av en aktiv och självständig invandrad

kvinnor som deltar i yrkeslivet (jämför Grip 2010). Däremot betonas vid flera tillfällen invandrarkvinnors ”problematiske situation” och behov av statligt ingripande (Bacchi 2008). Och framförallt framställs

Slående är att det helt saknas en bild av en aktiv och självständig invandrad kvinna som deltar i yrkeslivet.

den arbetande invandraren alltid som en man, vilket innebär ett osynliggörande av arbetande invandrarkvinnor (Knocke 2011; Yazdanpanah 2013).

När SFI-utbildning startade 1965 var målgruppen för utbildningen arbetstagare, i synnerhet kroppsarbetare (Skolöverstyrelsen 1971; SOU 1971:51). Innehållsligt handlar det mycket om lagar och förordningar och svenskundervisningen riktas till dem som redan har anställning. Kvinnor räknas dock inte till gruppen med anställning utan placeras i en grupp med invandrare utan sysselsättning vars deltagande i språkkursen ses som problematisk. Kvinnorna beskrivs som ”hemarbetande” och bundna till hemmet genom ansvar för barnen och ”en patriarkal kvinnosyn” som ”vissa invandrargrupper” tillskrivs (SOU 1971:51). Kulturellt värdeladdade uppfattningar framträder i dessa texter. Invandrarkvinnor skall ”räddas” från sin förmodade isolering, och det kan göras exempelvis genom studiecirkel och ”kontaktcirkel” som kombinerar språkundervisning med kurser i söm-

nad eller matlagning (SOU 1971:51; Skolöverstyrelsen 1979; Skr 1979/1980:168). Detta synsätt dominerar fram till början av 1980-talet. Statistik för samma period ger dock en helt annan bild, där det framgår att ”invandrarkvinnor” över tid varit mycket aktiva inom svenskt arbetsliv (se till exempel Bevelander 2005). Olika rapporter visar också att invandrade kvinnor ofta hade egna inkomster och arbetade fler timmar än ”svenska” kvinnor (SOU 1981:86). Dessa hårt arbetande kvinnor – en viktig del av den arbetskraft som Sverige behövde framförallt i industrin – är förvånansvärt nog osynliga i policydokument och offentlig debatt. Den invandrade arbetstagaren konstrueras helt och hållet som en man; kategorin blir ”enkönad” (Knocke 1986; Leiniö 1988).

När det från politiskt, ideologiskt håll gäller att förändra synsätt, beteenden inom olika grupper ses utbildning återkommande som en lämplig åtgärd från statens sida (Bacchi 2008). Här har SFI-kurser varit centrala. På 1980-talet när arbetslösheten började stiga och sysselsättnings-talen sjunka bland invandrare hamnade vissa värderingar ännu tydligare i fokus inom SFI (Carlson 2002, 2013; Rosén 2013; se även Bevelander 2005). På både 1970- och 1980-talen när det alltså inte finns lika gott om arbete, skrivs det inte i SFI-läromedel på samma sätt som tidigare om ”den duktiga arbetaren” utan mer om ”goda klienter” och ”goda elever” och inte minst ”aktiva deltagare” och en diskurs om ”eget ansvar” blir påtaglig. Likaså under 1980-talet riktas det alltmer kritik mot den

mångkulturella politiken och det ifrågasattes om det var riktigt att behålla valfrihet som övergripande mål (SOU 1984:58, se även Sarstrand Marekovic 2011).

Fokus på kultur leder ofta lätt till att uppmärksamma ”de andra” – att dessa ska ändra sin inställning – en slags kultureduktionism går att urskilja (Knocke 2011). Motsättningar mellan kulturer, värderingar och normer berörs även i läroplanen för SFI från 1994 (SKOLFS 1994:28). En analys av den svenska arbetsmarknaden ur andra aspekter som organisering och arbetsdelning kopplat till konjunkturer och strukturella förhållanden lyfts inte fram. De ekonomiska svårigheter som uppstod på arbetsmarknaden under 1980-talet ökade på 1990-talet och fler och fler invandrare (av båda könen) blev arbetslösa i den ekonomiska krisen (Knocke 1991; Schierup, Paulsson och Ålund 1994). För ”invandrade arbetstagare” utan arbete beskrivs detta som en ”exkluderande underordning” till skillnad från tidigare, då man i forskningen talade om en ”inkluderande underordning”, vilket innebar att ”invandrade arbetstagare” hade arbete men i sämre positioner än majoritetsbefolkningen (Ålund 1991; Neergaard 2006).

Allt starkare fokus på ”arbetslinjen” – syn på lärande och ”motivation”

Om diskursen om ”invandrarkvinnor” i debatt, styrdokument och olika utredningar i SFI:s barndom mycket handlade om att ”rädda invandrarkvinnor”, kom den alltså efter hand att handla mer om att ”utbilda för att förändra värderingar”

(Elmeroth 2008), följt av under senare år att handla om att ”motivera invandrare – både kvinnor och män – att arbeta” (Carlson 2013; Rosén 2013). SFI som ett arbetsmarknadsinstrument har förstärkts genom en allt starkare betoning av ”arbetslinjen” i dominerande tal (Junestav 2004). Överlag kan man för SFI se hur kategorier och subjektpositioneringar länkade till olika dominerade tal konstrueras både i text och i praktik (Fairclough 1992). Men inom SFI förekommer det, som redan nämnts, sällan att läromedel innehåller texter som problematiserar exempelvis arbetsmarknads- och integrationsfrågor. Inte heller diskriminering på arbetsmarknad diskuteras. Läroböckerna förmedlar i stället ofta okritiskt dominerande värderingar och tänkesätt i samhället (Carlson 2011, 2013). Vad gäller diskursen/talet om ”arbetslinjen” lanseras även läromedel med ett särskilt fokus på ”arbete” riktat till både män och kvinnor – ett sådant tidigt exempel är *Arbeta i Sverige – Arbetsliv*, där man i förordet vänder sig ”till personer på väg ut i arbetslivet” (Håkansson och Söderberg 2005). Boken är främst avsedd att användas i SFI-undervisning, men enligt författarna är den också tänkt för andra utbildningar för vuxna som orienteringskurser, yrkesutbildningar och arbetsmarknadsutbildningar. Ett klart vuxenperspektiv anges alltså, men i läsning av text om arbete i allmänhet – om arbetets betydelse – infinner sig ändå en undran över hur författarna föreställer sig målgruppen. Vid frågan ”Varför ska man arbeta?”, står det att läsa:

Det främsta skälet till att arbeta är att man behöver en lön för att betala hyra, mat och kläder. Men pengarna ska räcka till mer än så. De flesta vill ha råd att ha bil och kunna åka på semesterresa då och då. Många vill också spara pengar för framtiden...

Idag kommer inkomsten för de allra flesta från ett avlönat arbete. Några har inkomster från kapital; de har ärvt pengar eller har aktier som ger inkomster. Andra har inte möjlighet att själv få inkomst, utan har pengar från bidrag. Men pengar behöver vi alla för att klara våra liv. (Håkansson och Söderberg 2005: 10)

Behövs detta som skrivs här sägas till vuxna läsare? Det är nu ingen enkel uppgift att skriva lättillgängliga texter för vuxna nybörjare i svenska språket. Men i denna text kan man ändå fundera över vad som förmedlas till SFI-deltagaren. Är hen inte redan införstådd med varför vi arbetar eller vad som står i texten i övrigt? Litet längre ned på samma sida i läroboken kommer också ett avsnitt kallat ”Arbetet betyder mycket”. Vi får veta att arbetet betyder mycket mer än försörjning för de flesta människor. Det är till exempel viktigt att ha en yrkesidentitet. Detta ger en känsla av betydelse och att man räknas i samhället, skriver författarna. Likaså är arbetsplatsen en viktig mötesplats: ”Det är faktiskt inte

ovanligt att man träffar sin blivande man eller fru på jobbet!” (Håkansson och Söderberg 2005: 10). Även hälsa och välmående berörs och pengar hör ihop med självkänsla. ”Man mår också bra av att känna stolthet över sitt arbete”, skrivs det. Och: ”Arbetet är en plats där man lär sig och utvecklas som människa... forskning visar att de som arbetar har bättre hälsa och är gladare än de som inte arbetar” (Håkansson och Söderberg 2005: 10f).

Innehållet i citaten är problematiska i flera avseenden. Här framträder en slags missriktad välvillighet riktad till målgruppen, som rent av slår över till en något mästrande ton om ”rätt” inställning. Ett sådant tilltal, ett uppifrån-perspektiv, menar en del, finns som en generell tradition inom välfärdsstaten (Lindberg 1999). SFI-utbildningen och omgivande institutioner är ju del av den ”svenska” välfärdsmodellen som formats av olika idétraditioner och som även kan uppvisa förtryckande och elitistiska drag. Ingemar Lindberg, jurist och LO-utredare, uppmärksammar i *Välfärdens idéer* (1999) flera av dessa idétraditioner, varav en är ”den patriarkala”, där den socialt medvetna överhetens ansvar för mindre bemedlades livsvillkor ställs i fokus. Ett annat perspektiv uppifrån kallas ”det nyttorationella”, där samhällsplanering av folkhushållet och dess människomaterial står i centrum. Båda dessa idétraditioner inbegriper påtagliga dominansförhållanden inom välfärdspolitiken, där en rationellt upplyst överhet förkroppsligad i den sociala ingenjörskonsten förstår bättre än människor själva vad som är ”bra” och vad de ”behöver”.

Texten i SFI-läromedlet om ”arbete” är särskilt riktad till SFI-deltagare, nyanlända i Sverige, där en viss inställning till arbete och dess betydelse betonas. Är det fråga om motivationsarbete eller förmedling av kunskap som läsaren förmodas sakna? Ekonom-historikern Junestav (2004) urskiljer i sin avhandling om ”arbetslinjen” tre perspektiv. Två av perspektiven kan relateras till lärobokstexten, nämligen ett *självhjälps- och disciplineringsperspektiv* liksom ett *kontroll- och uppfostringsperspektiv*. Det tredje perspektivet kallas *rättighetsperspektivet*, där också emotionella aspekter uppmärksammas.

Pedagogen Elmeroth som följt utbildning av vuxna invandrare i flera projekt, menar att dessa ”verkar syfta till en tredubbel omskolning, där deltagarna betraktas som förändringsobjekt” (2008: 107) och förväntas ”omskola sig” inom tre områden: byta yrke, värdegrund och språk. När det gäller att vara aktiv och arbetssökande hävdas det återkommande att många kvinnor avbryter SFI-studierna på grund av graviditet eller föräldraledighet. Statistik visar dock tvärtom att det bara är en liten andel av alla inskrivna kvinnor – fem procent – som avbryter studierna för att de får barn. När det gäller andelen män och kvinnor som slutar eller gör uppehåll från SFI-studier visar statistik att 56 procent av männen och 43 procent av kvinnorna gör det (Statskontoret 2009:

33; se även Lindberg och Sandwall 2007; Sandwall 2013). Återigen sticker ”invandrarkvinnan” ut som avvikande, dock utan stöd i statistik.

Avslutande diskussion

Vad som hittills konstaterats i denna artikel är att trots diskursskiften och samhällsförändringar tycks det som om ”invandraren” och i synnerhet ”invandrarkvinnan” i SFI, i olika utbildningssammanhang, och i andra samhällsaktiviteter är ett återkommande ”hett” diskussionsämne – dock blir de inte alltid lyssnade på i deras egen rätt. Ibland är ”invandrarkvinnan” synliggjord med tillskrivningar som det bjuds motstånd mot. Ibland osynliggörs hon som läsningen om arbete och utbildning visat. I olika slags läsningar framträder dock ”invandrarkvinnan” som ett konstant förändringsobjekt i förhållande till den svenska välfärdsstaten. I synnerhet jämställdhetsdiskursen följer svenska normer; en etnocentrisk diskurs där såväl män som kvinnor som migrerat till Sverige positioneras som mer traditionsbundna och mindre jämställda än män och kvinnor födda i Sverige. Medan bilden av ”invandrarkvinnan” som bunden av traditioner och kultur framhävs i diskurserna, finns det andra frågor som inte aktualiseras, till exempel omfattande ekonomiska och strukturella svängningar (Bevelander 2005; Knocke 2011) liksom diskriminering av olika slag (Pred 2000; SOU 2005:41; Neergaard 2006). Undervisningen i svenska för invandrare liksom olika utbildningssatsningar kan ofta betraktas som arenor där konstruktionen av vem som är invandrare

och vem som är svensk utspelar sig, samtidigt som attityder ska förmedlas liksom en slags normalisering och disciplinering (Osman 2006; SOU 2006:40; Eriksson 2010; Carlson 2013; Rosén 2013; Vesterberg 2015). Könade, kulturella och etnifierade – men inte klassmässiga – diskurser kan urskiljas under hela SFI:s historia, ända sedan 1960-talet. Parallellt finns i en större kontext metaberättelsen om jämställdhet med koppling till ”svenskhets”, där Sverige som nation har identifierat sig med jämställdheten som en ”framgångs-saga” (Forbes, Öhrn och Weiner 2011; Danielsson Malmros 2012; Martinsson, Griffin och Girtli Nygren 2016).

Överlag kan konstateras att kategorin ”invandrarkvinnan” utifrån den läsning som gjorts med olika tidsnedslag inom SFI kopplat också till en bredare kontext inte problematiseras tillräckligt – inte i forskning, politik, kulturliv eller i offentlig debatt. Stereotypa och homogeniserande föreställningar frodas alltjämt och har inte blivit föremål för dekonstruktion i någon större utsträckning. Med detta sagt är det viktigt att också mer reflektera över den kunskapsproduktion som fortgående sker. Det är nu inte så vanligt i dagens Sverige att man i diskussion om integration och migration brottas med själva begreppen – de tycks mer tas för givna och tycks ganska fasta, fixerade och inte ifrågasatta. Åtminstone tycks så vara fallet i vissa forskarsamtal och debatter där det talas om migration och integration utifrån en fortgående uppdelning, distinktion och gränsmarkering mellan modern/traditionell, ”svenska” värderingar/ ”andras”

värderingar (se till exempel Grip 2010). Jag menar dock inte att det handlar om att undvika kategoriseringar – det är en omöjlighet – kategorier och kategorisering är en ofrånkomlig del av sociala liv, som statsvetarna Strömblad och Myrberg påpekar i *Kategoriernas dilemma* (2015). Frågan är i stället att ständigt reflektera över, granska vilka förutsättningar som kategorisering vilar på och vad som fastställandet av rimliga kategoriseringar kan tänkas få för konsekvenser. Överhuvudtaget när vi i dagens Sverige diskuterar migration och integrationsfrågor finns det fortsatt skäl att mer se över de kategorier som används. Inom migrationsforskning har man sedan länge försökt skapa nya begrepp, kategorier för att mer ”fånga” en komplex, rörlig verklighet. Till exempel har man sedan länge talat om vikten av ”transnationella perspektiv” för att fånga komplexitet och rörelse, där man ser hur migranter skapar sociala fält som överskrider nationsgränser – sociala, ekonomiska och politiska relationer upprätthålls (Levitt och Glick Schiller 2004). En sådan ansats används också för att undvika ”metodologisk nationalism”. Likaså talar man om ”superdiversity” för att visa på komplexitet för vilka som migrerar och vad gäller migration som rörelse har man också myntat begreppet ”cirkulär migration” (Levitt och Glick Schiller 2004).

Vad gäller kunskapsproduktion och viss betoning på kulturbetingade tolkningar/förklaringar, påpekade ju Ålund (1991) tidigt ett behov av en allmän analytisk förskjutning från etnocentriska eller stereotypa sådana tolkningar av underord-

ning mot ett mer heltäckande synsätt. Denna förskjutning har fortfarande inte skett, vilket till exempel kan innebära att ”problemideologier” kan sätta upp gränser svåra att forcera (Ålund 1991; Bacchi 2008).

Jag har vidare pekat på vikten av strukturella analyser av arbetslivets basvillkor. Här bör den diskursiva makten kopplas också till en social praktik (Fairclough 1992), som till exempel arbetslivsforskare ofta lyfter fram. Mer av interdisciplinär forskning/samarbete skulle kanske kunna gynna forskningsfältet som sådant. Inte minst att också se på integration mer som en ömsesidig process, där tolkning och förståelse av migration och integration inte motas in i alltför snäva och ibland missvisande kategoriseringar i den svenska välfärdsstaten. Detta gäller också nationell och lokal policynivå, där många olika aktörer är inblandade. Vad gäller möte, dialog och utbildning får ”etnicitetsforskaren” Charles Westin (1986) avsluta denna artikel med ord från en rapport om möten med uganda-asiater i en utbildningssituation, där han förespråkar ett perspektivskifte till förmån för ett resurstänkande och menar att det för vuxna är fel att tala om fostrande, socialiserande eller resocialiserande mål: ”Snarare handlar vuxenutbildning i det mångkulturella samhällets tjänst om att aktivera och reaktivera potentialer som vuxna människor har” (Westin 1986: 158).

TACK

Jag vill tacka artikelns anonyma granskare, redaktionen och doktor Bengt Jacobsson för värdefulla kommentarer.

Referenser

- Alvesson, Mats (1999) Utbildning är lösningen. Vad är problemet? Om utbildningsfundamentalism. *Pedagogisk Forskning i Sverige* 4(3): 225-243.
- Andrews, Molly (2007) *Shaping history. Narratives of political change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bacchi, Carol Lee (2008) *Women, policy and politics – the construction of policy problem*. London: Sage.
- Bevelander, Pieter (2005) The employment status of immigrant women: The case of Sweden. *International Migration Review* 39(1): 173-202.
- Björk, Sofia (2017) *Gender and Emotions in Family Care. Understanding masculinity and gender equality in Sweden*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Bourdieu, Pierre (1991) *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Bucken-Knapp, Gregg, Hinnfors, Jonas och Spehar, Andrea (2015) The eye of the beholder: Narrating crisis in the ongoing Swedish labor migration policy debate. Korkut, Umut, Cox, Henry, Maherdan, Kesi och Bucken-Knapp, Gregg (red) *Discursive governance in politics, policy, and the public sphere*. New York: Palgrave.
- Carbin, Maria (2010) *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Carlson, Marie (2002) *Svenska för invandrare - brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Carlson, Marie (2006) Immigrant women within Swedish language instruction: Contradictions and transgressions. Sempruch, Justyna, Willems, Katharina och Shook, Laura (red) *Multiple marginalities: An intercultural dialogue on gender in education*. Königstein: Helmer Verlag.
- Carlson, Marie (2011) "Vi" och "våra invandrare" – Normer och värderingar i några sfi-läromedel/svenska för invandrare. Carlson, Marie och von Brömssen, Kerstin (red) *Kritisk läsning av pedagogiska texter - Genus, etnicitet och andra kategoriseringar*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlson, Marie (2013) Sfi och sfi-läromedel i tid och rum – Föreställningar, politik och tidsanda. Hyltenstam, Kenneth och Lindberg, Inger (red) *Svenska som andraspråk - i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlson, Marie och Tuba Kanci (2017) The nationalised and gendered citizen in a global world – examples from textbooks, policy and steering documents in Turkey and Sweden. *Gender and Education* 29(3): 313-331.
- Dahlström, Carl (2004) *Nästan välkomna. Invandrapolitikens retorik och politik*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Danielsson Malmros, Ing-Marie (2012) *Det var en gång ett land... Berättelser om svenskhet i historieböcker och elevers föreställningsvärldar*. Höör: Agerings Bokförlag.
- de los Reyes, Paulina (1998) Det problematiska systemskapet: om "svenskhet" och "invandrarskap" inom svensk genushistorisk forskning. *Historisk Tidskrift* 118: 335-356.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene och Mulinari, Diana (2005) Introduktion – maktens (o)lika förklådnader. de los Reyes, Paulina, Molina, Irene och Mulinari, Diana (red) *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Eduards, Maud (2007) *Kroppspolitik: Om moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas.

Elgqvist-Saltzman, Inga (1992) Straight roads and winding tracks: Swedish educational policy from a gender equality perspective. *Gender and Education* 4(1-2): 41-56.

Elmeroth, Elisabeth (2008) *Etnisk maktordning i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson, Lisbeth (2010) Swedish way of teaching citizenship to immigrants – popular adult education as a social pedagogical activity. Eriksson, Lisbeth och Winman, Tomas (red) *Learning to fly: Social pedagogy in a contemporary society*. Göteborg: Daidalos.

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Forbes, Joan, Öhrn, Elisabet och Weiner, Gaby (2011) Slippage and/or symbolism: gender, policy and educational governance in Scotland and Sweden. *Gender and Education* 23(6): 761-776.

Grip, Lena (2010) *Likhetens rum – olikhetens praktik: Om produktionen av integration i fyra svenska kommuner*. Karlstad: Karlstad University Press.

Hernes, Helga Maria (1987) *Welfare state and women power: essays in state feminism*. Oslo: Norwegian University Press.

Hyltenstam, Kenneth och Milani, Tommaso (2012) Flerspråkighetens socio-politiska och sociokulturella ramar. *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie, 5:12.

Håkansson, Marie och Söderberg, Lena (2005) *Arbetsliv – Arbeta i Sverige*. Stockholm: Liber.

Junestav, Malin (2004) *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Uppsala: Uppsala universitet.

Kandiyoti, Deniz (2002) Introduction: Reading the fragments. Kandiyoti, Deniz och Saktanber, Ayse (red) *Fragments of culture – The everyday of modern Turkey*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Kemuma, Joyce (2000) The past and the future in the present. Kenyan adult immigrants' stories on orientation and adult education in Sweden. Uppsala: Uppsala University Library.

Keskinen, Suvi, Tuori, Salla, Irni, Sari och Mulinari, Diana (red) (2009) *Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.

Knocke, Wuokko (1986) *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack: en studie om kvinnor från fyra länder inom Kommunal- och Fabriksarbetarförbundets avtalsområde*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Knocke, Wuokko (1991) Invandrade kvinnor – Vad är problemet? *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 12(3): 469-486.

Knocke, Wuokko (2011) Osynliggjorda och "fragmenterade" – invandrade kvinnor i arbetslivet. Mulinari, Paulina och Selberg, Rebecca (red) *Arbete i intersektionella perspektiv*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Knocke, Wuokko, Drejhammar, Inga-Britt, Gonäs, Lena och Isaksson, Kerstin (red) (2003) *Retorik och praktik i rekryteringsprocessen*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Kofman, Elenore och Raghuram, Parvati (2015) *Gendered migrations and global social reproduction*. London: Palgrave Macmillan.

Levitt, Peggy och Nina Glick Schiller (2004) Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review* 38(3): 1002-1039.

- Leiniö, Tarja-Liisa (1988) Sex and ethnic segregation in the Swedish labour market. *Economic and Industrial Democracy* 9(1): 99-119.
- Lindberg, Ingemar (1999) *Välfärdens idéer. Globaliseringen, elitismen och välfärdsstatens framtid*. Stockholm: Atlas.
- Lindberg, Inger och Sandwall, Karin (2007) Nobody's darling? Swedish for adult immigrants – a critical perspective. *Prospect* 22(3): 79-95.
- Lindberg, Inger och Sandwall, Karin (2012) Samhälls- och undervisningsperspektiv på svenska som andraspråk för vuxna invandrare. *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie, 5:12.
- Lpf-94 *Läroplan för de frivilliga skolformerna*. Utbildningsdepartementet.
- Lundgren, Åsa (2015) Knowledge production and the World Values Survey: Objective measuring with ethno-centric conclusions. Brandell, Inga, Carlson, Marie och Çetrez, Önver A. (red) *Borders and the changing boundaries of knowledge*. Stockholm: Swedish Research Institute in Istanbul.
- Magnusson, Eva, Rönnblom, Malin och Silius, Harriet (red) (2008) *Critical studies of gender equalities: Nordic dislocations, dilemmas and contradictions*. Göteborg: Makadam.
- Martinsson, Lena, Griffin, Gabriele och Girtli Nygren, Katarina (red) (2016) *Challenging the myth of gender equality in Sweden*. Bristol: Polity Press.
- Melby, Kari, Ravn, Anna-Birte och Carlsson Wetterberg, Christina (2008) A Nordic model of gender equality: Introduction. Melby, Kari, Murray, J. och Maguire, M. (red) *Gender equality and welfare politics in Scandinavia*. Bristol: The Policy Press.
- Mohanty Chandra Talpade (1991) Under Western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses. Mohanty, Chandra Talpade, Russo, Ann och Torres, Lourdes (red) *Third world women and the politics of feminism*. Indiana: Indiana University Press.
- Mohanty, Chandra Talpade (2003) *Feminism without borders. Decolonizing theory, practising solidarity*. Durham, NC: Duke University Press.
- Neergaard, Anders (2006) *På tröskeln till lönearbete. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2006:60.
- Norton, Bonny (2000) *Identity and language learning: Gender, ethnicity and educational change*. Harlow: Longman.
- Norton, Bonny (2001) Non-participation, imagined communities and the language classroom. Breen, Michael, P. (red) *Learner contributions to language learning: New directions in research*. London: Pearson Education.
- Osman, Ali (1999) *The "strangers" among us. The social construction of identity in adult education*. Linköping: Linköping University.
- Osman, Ali (2006) Integrerande "praktiker" som arena för normalisering och disciplinering av utlandsfödda. Gunnarsson, Ewa, Neergaard, Anders och Nilsson, Arne (red) *Kors & Tvårs: intersektionalitet och makt i storstadens arbetsliv*. Stockholm: Normal Förlag.
- Parati, Graziella (1997) Looking through Non-Western eyes: Immigrant women's autobiographical narratives in Italian. Brinker-Gabler, Gisela och Smith, Sidonie (red) *Writing new identities. Gender, nation and immigration in contemporary Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Pavlenko, Aneta och Blackledge, Adrian (2004) Introduction: new theoretical approaches to the study of negotiation of identities in multilingual contexts. Pavlenko,

Aneta och Blackledge, Adrian (red) *Negotiations of identities in multilingual contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.

Pred, Alan (2000) *Even in Sweden – Racisms, racialized spaces and the popular geographic imagination*. Berkeley: University of California Press.

Prop. 1983/84:199 *Om svenskundervisning för invandrare*. Utbildningsdepartementet.

Prop. 1994/95:164 *Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet*. Utbildningsdepartementet.

Prop. 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*. Utbildningsdepartementet.

Rosén, Jenny (2013) *Svenska för invandrarskap? Språk, kategorisering och identitet inom utbildningsformen Svenska för invandrare*. Örebro: Örebro universitet.

Rosén, Jenny och Bagga-Gupta, Sangeeta (2013) Shifting identity positions in the development of language education for immigrants: an analysis of discourses associated with “Swedish for immigrants”. *Language, Culture and Curriculum* 26(1): 66-88.

Runcis, Maija (2001) *”Sverige är inte hela världen” – En studie av folkbildning för och om invandrare i utbildningsprogrammen*. Värnamo: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.

Sandwall, Karin (2013) *Att hantera praktiken – Om sfi-studerandes möjligheter till interaktion och lärande på praktikplatser*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Sarstrand Marekovic, Anna-Maria (2011) *Från invandrarbyrå till flyktingmottagning. Fyrtio års arbete med invandrare och flyktingar på kommunal nivå*. Lund: Arkiv förlag.

Schierup, Carl-Ulrik, Paulsson, Sven och Ålund, Aleksandra (1994) *Den interna arbetsmarknaden – etniska skiktningar och dequalificering*. Schierup, Carl-Ulrik och Paulsson, Sven (red) *Arbetets etniska delning – Studier från en svensk bilfabrik*. Stockholm: Carlssons bokförlag.

Schrover, Marlou och Moloney, Deidre, M. (red) (2013) *Gender, migration and categorisation. Making distinctions between migrants in Western countries, 1945-2010*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

SKOLFS 1994:28 *Förordning om kursplan för svenskundervisning för invandrare*.

SKOLFS 2006:28 *Förordning om kursplan för svenskundervisning för invandrare*.

Skolöverstyrelsen (1971) *Läroplan i svenska för vuxna invandrare. Allmän del*. Stockholm: Utbildningsförlaget.

Skolöverstyrelsen (1979) *Utvärdering av försöksverksamheten med undervisning för invandrare i svenska språket m.m.: slutrapport*. Stockholm: Skolöverstyrelsen.

Skolverket (1997) *Vem älskar sfi? Utvärdering av svenskundervisning för invandrare – en utbildning mellan två stolar*. Stockholm: Liber.

Skr 1979/80:168. *Om riktlinjer för det fortsatta jämställdhetsarbetet*.

SOU 1971:51 *Invandrarutredningen 1. Invandrarnas utbildningssituation. Förslag om grundutbildning i svenska för vuxna invandrare*. Inrikesdepartementet. Stockholm: Liber Förlag.

SOU 1981:86. *Svenskundervisning för vuxna invandrare. Del 1 Betänkande av SFI-kommittén*. Arbetsmarknadsdepartementet. Stockholm.

SOU 1984:58. *Invandrar- och minoritetspolitiken*. Slutbetänkande av invandrapolitiska kommittén. Stockholm: Allmänna förlaget.

- SOU 2005:41 *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Paulina de los Reyes och Masoud Kamali (red) *Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:40 *Utbildningens dilemma – Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Lena Sawyer och Masoud Kamali (red) *Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:16 *Sverige för nyanlända: Värden, välfärdsstat, vardagsliv. Delbetänkande av Utredningen om samhällsorientering för nyanlända invandrare*. Arbetsmarknadsdepartementet. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012: 69 *Med rätt att delta – Nyanlända kvinnor och anhöriginvandrare på arbetsmarknaden*. Slutbetänkande av Utredningen om ökat arbetskraftsdeltagande bland nyanlända utrikes födda kvinnor och anhöriginvandrare (AKKA-utredningen) Stockholm 2012.
- Statskontoret (2009) *Sfi-resultat, genomförande och lärarkompetens. En utvärdering av svenska för invandrare*.
- Staubæs, Dorthe (2003) Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 11(2): 101-110.
- Strömblad, Per och Myrberg, Gunnar (2015) *Kategoriernas dilemma. En kunskapsöversikt utifrån nationellt och etniskt ursprung i offentlig politik och forskning*. Delmi Rapport 2015:7. Delegationen för Migrationsstudier.
- Talja, Sanna (1999) Analysing qualitative interview data: The discourse analytic method. *Library and Information Science Research* 21(4): 459-477.
- Tesfahuney, Mekonnen (1998) *Imag(in)ing the others: Migration, racism and the discursive constructions of migrants*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Thomsson, Heléne och Mohl, Annie (1998) "Svensk-turkiska" kvinnor i mötet med svenskt arbetsliv – berättelserna om oberoendet, tryggheten och språket. *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 4(4): 271-290.
- Towns, Ann (2002) Paradoxes of (in)equality: Something is rotten in the gender equal state of Sweden. *Cooperation and conflict* 37(2): 157-179.
- Vertovec, Steven (2007) Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30(6): 1024-1054.
- Vesterberg, Viktor (2015) Learning to be Swedish: governing migrants in labour-market projects. *Studies in Continuing Education* 37(3): 302-316.
- Westin, Charles (1986) *Möten: Uganda-asiaterna i Sverige*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Westöö, Annette (2007) *"Så var det i Sverige också för hundra år sedan" – En undersökning av familjeideologiska diskurser av fyra sfi-läromedel*. Specialarbete, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Yazdanpanah, Soheyla (2013) *Invandrarkvinnors arbete i Sverige – behovet av en ny historieskrivning*. Blomberg, Eva och Kirsti, Niskanen (red) *Arbete och Jämställdhet: förändringar under femtio år*. Stockholm: SNS förlag.
- Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender and nation*. London: Sage.
- Ålund, Aleksandra (1991) The power of definitions: Immigrant women and problem ideologies. Ålund, Alexandra och Schierup, Carl-Ulrik (red) *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*. Aldershot: Avebury.

Nyckelord

Kategoriell komplexitet, "invandrarkvinnor", "svenskhet", jämställdhet, SFI (Svenska för invandrare), syn på lärande, "arbetslinjen", diskursanalys

Marie Carlson

Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap

Box 720

Göteborgs universitet

405 30 Göteborg

E-post: marie.carlson@gu.se